

КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

THE CONSTITUTIONAL ASPECT OF LEGAL RESPONSIBILITY OF THE MEDIA IN UKRAINE

Каплій О.В.,

*аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Миколаївського інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті комплексно досліджується юридична відповідальність засобів масової інформації (далі – ЗМІ), яка включає конституційно-правову, кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність за порушення законодавства у сфері ЗМІ. З метою виявлення особливостей юридичної відповідальності в сфері ЗМІ аналізуються особливості різних видів відповідальності, що несуть ЗМІ за найбільш розповсюджені, відповідно до судової практики, правопорушення. На підставі проведеного дослідження автором зроблені висновки, які сприятимуть заповненню існуючих прогалин та подоланню колізій та неточностей в питаннях притягнення до юридичної відповідальності ЗМІ.

Ключові слова: засоби масової інформації, Інтернет-ЗМІ, інформаційне правопорушення, спростування інформації, юридична відповідальність.

В статье комплексно исследуется юридическая ответственность средств массовой информации (далее – СМИ), которая включает конституционно-правовую, уголовную, административную, гражданско-правовую и дисциплинарную ответственность за нарушение законодательства в сфере деятельности СМИ. С целью выявления особенностей юридической ответственности в сфере СМИ анализируются особенности различных видов ответственности, которую несут СМИ за наиболее распространенные, согласно судебной практике, правонарушения. На основании проведенного исследования сделаны выводы, способствующие заполнению существующих пробелов и преодолению коллизий и неточностей в вопросах привлечения к юридической ответственности СМИ.

Ключевые слова: средства массовой информации, Интернет-СМИ, информационное правонарушение, опровержения информации, юридическая ответственность.

This article examines the complex legal responsibility of the media (hereinafter – the media), which includes constitutional and legal, criminal, administrative, civil and disciplinary action for violation of legislation on the media. In order to identify features of the legal proceedings in the media analyzed features of different types of liability that the media are the most common, according to the jurisprudence of the offense. Based on the research conclusions that will contribute to filling the existing gaps and overcoming conflicts and inconsistencies in the legal responsibility.

Key words: media, online media, news offenses retraction, legal responsibility.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Саме це право є охоронюване законом благо й є об'єктом, посягання на яке може призвести до юридичної відповідальності ЗМІ. На сьогодні виникає потреба в комплексному дослідженні питань, що виникають під час притягнення до юридичної відповідальності ЗМІ, що й зумовлює необхідність проведення дослідження зазначених суспільних відносин.

Стан дослідження. Слід зазначити, що на сьогодні є роботи, присвячені дослідженню окремих видів юридичної відповідальності ЗМІ або в цілому юридичної відповідальності журналістів, які проводяться фахівцями в різних галузях права як українськими, так й зарубіжними вченими, але, вважаємо за необхідне, вказати на відсутність комплексних напрацювань механізму юридичної відповідальності ЗМІ саме у конституційній площині.

Окремі аспекти різних видів відповідальності ЗМІ у своїх працях досліджували А. Письменницький, В. Погорілко, В. Федоренко, В. Паліюк та ін. Деякі питання відповідальності Інтернет-ЗМІ окремо досліджували практикуючі юристи та вчені сфери медіа-права такі як: Р. Головенко, Т. Шевченко, О. Кузнецова, К. Афанасьєва, В. Головій. Проблеми юридичної відповідальності аудіовізуальних ЗМІ досліджувала О. Вознесенська. Однак питання юридичної відповідальності ЗМІ комплексно та в повному обсязі не досліджувались.

Саме тому, **метою** статті є комплексне, системне дослідження механізму юридичної відповідальності ЗМІ у конституційно-правовій площині, аналіз окремих видів відповідальності, розкриття їх особливостей та можливостей вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридична відповідальність нині є загальноприйнятою категорією для правової теорії та практики. Для теорії права юридична відповідальність – це насамперед усталене догматичне положення про дихотомічне поєднання позитивної та негативної відповідальності і його обґрунтування в галузевих, а саме, конституційно-, цивільно-, адміністративно-, кримінально-правових науках.

Слід зазначити, що юридична відповідальність за порушення законодавства про ЗМІ, яке є частиною інформаційного законодавства України, характеризується наявністю низки власних ознак. Так, вона настає за скоєння особливого виду правопорушень, які в юридичній літературі називають інформаційними правопорушеннями [2; 3, с. 53-56]. Як відомо, юридичний склад правопорушення – це система ознак правопорушення, необхідних і достатніх для застосування до правопорушника заходів юридичної відповідальності. До цих ознак належить об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення [4]. У свою чергу, під об'єктом посягання інформаційних правопорушень у сфері ЗМІ слід розуміти суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності суб'єктів щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту масової інформації. Погоджуємось з припущенням О.А. Вознесенської, що предметом ін-

формаційних правопорушень у галузі ЗМІ є сама діяльність учасників зазначених суспільних відносин, а також встановлений законодавством про ЗМІ порядок здійснення їхньої діяльності [5, с. 142].

Об'єктивна сторона інформаційного правопорушення в сфері діяльності ЗМІ характеризується низкою ознак, а саме: 1) протиправністю діяння (дії чи бездіяльності), яке порушує правопорядок у зазначеній сфері; 2) настанням шкоди чи загрози її завдання в даній сфері; 3) причинним зв'язком між протиправним діянням і шкодою (збитками), які настали. Відсутність поданих елементів може впливати на наявність інформаційного правопорушення в сфері діяльності ЗМІ та застосування заходів юридичної відповідальності.

Суб'єктами юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення в сфері ЗМІ є юридичні та фізичні особи. Іншими словами, колективні суб'єкти й індивідуальні суб'єкти.

Слід зазначити, що юридична відповідальність ЗМІ є поняттям комплексним і містить конституційно-правову, кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність за порушення законодавства про ЗМІ. Як відомо, суб'єктами кримінального, дисциплінарного, матеріального правопорушення є лише фізичні особи, конституційно, цивільного – фізичні і юридичні особи, адміністративного – переважно фізичні особи. Юридична особа не може бути суб'єктом кримінального злочину. Ним може бути посадова особа підприємства, організації, установи або особа, що виконує функції керівника організації, наприклад керівник телерадіокомпанії або керівник редакції телерадіокомпанії. Таку особу в юридичній літературі іменують спеціальним суб'єктом правопорушення [6].

Суб'єктивною стороною інформаційного правопорушення в сфері діяльності ЗМІ є вина фізичної (творчий працівник, журналіст) або юридичної особи (аудіовізуальний ЗМІ, друкований ЗМІ), яка може бути як навмисною, так і через необережність. При цьому вина юридичної особи – це винне здійснення протиправних дій їхніми працівниками, що виконують покладені на них за законом або договором обов'язки (службові, трудові).

Таким чином, пропонуємо під *юридичною відповідальністю в сфері ЗМІ* розуміти специфічну форму суспільних відносин, учасниками яких, з одного боку, є індивідуальні та колективні суб'єкти, що вчинили порушення норм законодавства, яке регулює організацію та діяльність ЗМІ, а з іншого – уповноважені особи, які реагують на протиправні діяння перших, і за допомогою правових норм й інших юридичних засобів забезпечують добровільне чи примусове виконання винними особами вимог законодавства про ЗМІ за допущене інформаційне правопорушення.

Аналіз нормативно-правових актів і судової практики в цій сфері засвідчив, що настання кожного виду відповідальності за порушення норм законодавства про ЗМІ відрізняється підставами, санкціями, суб'єктом складом і процесуальною формою реалізації та є ефективною нормативно-правовою гарантією прав громадян на інформацію.

З метою виявлення особливостей юридичної відповідальності в сфері ЗМІ та науково-практичного обґрунтування необхідності притягнення правопорушників у зазначеній сфері, пропонуємо дослідити особливості різних видів відповідальності, що несуть ЗМІ за найбільш розповсюджені, відповідно до судової практики, правопорушення.

В юридичній літературі *конституційно-правову відповідальність* визначають як самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає заохочення суспільством і державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект), або негативну реакцією держави на конституційний делікт (правопорушення) в порядку, встановленому Конституцією та законами України.

Тому ретроспективна конституційно-правова відповідальність виникає в результаті винного порушення конституційних норм і виражається в застосуванні до правопорушника державно-правових заходів впливу. При цьому кримінально-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові та інші заходи юридичної відповідальності за порушення конституційних норм не втрачають своєї галузевої приналежності і не можуть бути включені в структуру конституційної відповідальності.

Слід погодитись з думкою В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко, що до суб'єктів, конституційно-правової відповідальності слід відносити інститути громадянського суспільства, а саме недержавні ЗМІ, як один з його інститутів. При цьому дослідники виокремлюють самостійний вид конституційної санкції – відмову від реєстрації чи скасування реєстрації недержавних ЗМІ, яка застосовується за порушення норм конституційного права [7, с. 178].

Також, ЗМІ, з огляду на специфіку своєї діяльності, можуть бути притягнені до *відповідальності цивільно-правового характеру*, передбаченої за розповсюдження (розголошення) неправдивої, неперевіреної та недостовірної інформації що не відповідає дійсності, порочить честь, гідність і ділову репутацію фізичної або юридичної особи, а також за втручання у приватне життя особи наслідком чого може стати також ухвалення судом рішення про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, відшкодування збитків (матеріальної шкоди) та спростування даної інформації ЗМІ, або застосування інших способів захисту цивільних прав.

Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію. У зв'язку з цим, статтею 32 Конституції України передбачено судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї [1].

Згідно з ч. 1 статті 277 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації [8]. Найбільш поширеним способом поширення інформації є передача інформації через ЗМІ. До останніх слід відносити друковану продукцію (пресу та інші друковані видання), а також телебачення і радіомовлення. Із зростанням науково-технічного прогресу зростає роль і електронних комунікацій, а звідси і різноманітність способів поширення відомостей. Особливу увагу на сьогоднішній день привертає до себе можливість поширення відомостей через Інтернет-ЗМІ.

Україна посідає одне з перших місць в СНД за кількістю законів присвячених діяльності мас-медіа. Але рівень їх використання на практиці, на жаль, залишає

бажати кращого. Позови до ЗМІ в 70% випадків не є обґрунтованими, тобто подаються для досягнення інших цілей, ніж відновлення доброго імені [9, с. 36]. Так, нами було проаналізовано статистичні дані, щодо стану розгляду справ позовного провадження про захист честі, гідності та ділової репутації до ЗМІ судами першої інстанції Миколаївської області за 2010, 2011, 2012 роки. А саме: у **2010 році** було розглянуто 9 таких справ, з них було ухвалено рішення із задоволенням позову по 3 справам. Сума, яка була присуджена до стягнення стосувалася лише відшкодування моральної шкоди на суму 10000 грн.; у **2011 році** було розглянуто 7 таких справ, з них було ухвалено рішення із задоволенням позову по 1 справі. Сума, яка була присуджена до стягнення стосувалася лише відшкодування моральної шкоди на суму 1699 грн.; у **2012 році** було розглянуто 8 таких справ, з них було ухвалено рішення із задоволенням позову по 1 справі. Судами не було присуджено суму до відшкодування.

Однією з найхарактерніших особливостей розгляду такої категорії справ є коло суб'єктів, які можуть виступати в якості відповідачів ними в більшості випадків є автор і редакція відповідного ЗМІ чи інша установа, що виконує її функції. На нашу думку, матеріальну відповідальність за недостовірну інформацію мав би нести автор або джерело інформації, тоді у багатьох позивачів відпало б бажання чи то знищувати редакцію, чи збільшити свої статки за її рахунок.

Особа, право якої порушено ЗМІ, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права. До спеціального слід віднести: спростування інформації, право на відповідь, право на власне тлумачення обставин справи, коментар, репліку та заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права тощо. На сьогодні є спірним питання щодо визнання такого способу захисту, як зобов'язання у судовому порядку принести вибачення позивачу. Порушуючи питання про спростування інформації, слід визначити, чи містить ця інформація фактичні дані, які можна спростувати, чи в ній лише оціночні судження, які взагалі не підлягають спростуванню. Деякі питання законодавчого регулювання цього питання ще потребують деталізації конкретизації та врахування вже існуючої напрацьованої практики розвинених європейських країн, і особливо потребують викладення в світлі рішень Європейського суду з прав людини, прийнятих на виконання Конвенції про захист прав громадян і основних свобод. Так, необхідним, очевидно, було б глибше роз'яснити судам принципи розрізнення оцінних суджень та фактичних повідомлень.

Слід також зазначити, що спростування інформації – не є видом цивільно-правової відповідальності. Таку позицію висловив Верховний Суд України у п. 22 постанови від 27 лютого 2009 року і обґрунтовує її тим, що такий «спосіб» відповідальності «не має компенсаційного та майнового характеру» [10]. Тому, на думку Суду, на ЗМІ може бути покладено обов'язок опублікувати спростування навіть у випадках звільнення видання від відповідальності на підставі статті 42 Закону про пресу. З цього приводу Р. Головенко зазначає, що поміщення спростування фактично є видом юридичної відповідальності в її негативному аспекті, хоча в теорії існує й протилежна точка зору з цього питання [11].

Ще однією особливістю таких справ є те, що до вимог про спростування недостовірної інформації, вміщеної у ЗМІ, застосовується спеціальна позовна давність в один рік, яка передбачена п. 2 ч. 2 статті 258 ЦК України.

Потрібно також зазначити, що вказана норма статті 258 ЦК України сформульована не досить вдало, оскільки говорить про позовну давність лише по вимогах про спростування інформації, поміщеної в ЗМІ, але по відповідних позовах дуже часто поряд із вказаними вимогами пред'являються вимоги про відшкодування моральної шкоди. Про такі вимоги в статті 258 ЦК України не згадується, на відміну від частини 3 статті 7 ЦК Української РСР 1963 року (втратив чинність), яка чітко встановлювала строк позовної давності в один рік як для вимог про спростування інформації, так і для вимог про компенсацію моральної шкоди [12]. Тому, на наш погляд, відповідні положення статті 258 ЦК України мають бути конкретизовані. Також, так як Інтернет-ЗМІ фактично належать до ЗМІ, то до них теоретично мав би також застосовуватися скорочений строк позовної давності.

Право на відповідь, як спеціальний спосіб захисту порушеного права, можна привілювати до самозахисту цивільних прав [13, с. 90-93]. В.П. Палінок з цього приводу наголошує, що право на відповідь, повинно реалізовуватися в досудовому порядку.

У статті 32 Конституції України вказується, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя. Як і будь-які інші права людини, це право згідно із статтею 55 Конституції України захищається судом [1].

Згідно зі статтею 3 «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (далі – Закон про пресу), забороняється використання друкованих ЗМІ для втручання в особисте життя громадян. Заборона втручання в особисте життя особи не може бути абсолютною. У певних випадках, передбачених чинним законодавством, дозволяється розголошувати конфіденційну інформацію про особу, але лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 2 ст. 32 Конституції України). На наш погляд, з метою недопущення різноманітних зловживань, як з боку приватних осіб, так і з боку ЗМІ, необхідно законодавчо узгодити міру свободи діяльності ЗМІ та здійснення і захист права на приватність. Вбачається, що найбільш прийнятним, є спосіб, сутність якого полягає у виробленні та законодавчому рівні загального критерію розмежування випадків свавільного (незаконного) і виправданого (легального) втручання в приватне життя особи.

Отже, недоторканість приватного життя охороняється не лише Кримінальним кодексом України (далі – КК України) (ст. 182), ЦК України також передбачена можливість подавати відповідні цивільні позови до ЗМІ про втручання в приватне життя особи. Відповідальність ЗМІ і журналістів за зловживання свободою своєї діяльності відповідно до чинного законодавства може полягати у відшкодуванні майнової та моральної шкоди, вилученні тиражу тощо, а при наявності передбачених Законом про пресу умов – навіть у припиненні діяльності ЗМІ. Вказані заходи відповідальності за незаконне втручання в особисте життя особи можуть застосовуватися в Україні виключно у судовому порядку. Позовна давність на вимоги про відшкодування моральної шкоди у даному випадку обчислюється так само, як за вимогами про захист гідності, честі чи ділової репутації.

На нашу думку, для усунення суперечностей між КК України та ЦК України, є доцільним замінити поняття «особисте життя» на «приватне життя» у ст. 301 ЦК України, адже дані поняття не є синонімічними. Приватне життя особи є ширшим за її особисте життя і включає останнє.

Розглянувши детально види позовів, які можуть пред'являтися до ЗМІ, слід також розглянути підстави щодо звільнення ЗМІ від відповідальності. Вони можуть бути загальні та матеріальні. Так, Закон України «Про інформацію» у статті 30 визначає перелік загальних підстав звільнення від відповідальності ЗМІ. Практично кожен із профільних законів, що регулює діяльність певного виду ЗМІ, містить спеціальні положення, які визначають випадки звільнення ЗМІ та його працівників від відповідальності за поширення недостовірної інформації.

Потрібно визнати, що підстави звільнення ЗМІ від відповідальності мають бути більш уніфікованими. Так, Закон про пресу прийнятий ще в кінці 1992 року, і в частині підстав звільнення від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, не зазнав змін з того часу, а тому в окремих випадках ставить друковані видання в гірше становище порівняно, наприклад, з телерадіоорганізаціями. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» на початку 2006 року був прийнятий в новій редакції, зокрема зазнали змін положення щодо випадків звільнення від відповідальності за порушення честі, гідності та ділової репутації, тому дані норми є найбільш повними й адекватними. За цим зразком доцільно сформулювати підстави звільнення від відповідальності за поширення інформації, яка не відповідає дійсності, для інших видів ЗМІ, в тому числі й для Інтернет-ЗМІ.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері діяльності ЗМІ є особливим видом юридичної відповідальності, якій властиві всі ознаки останньої. Необхідність існування адміністративної відповідальності ЗМІ зумовлена тим, що останні є не лише учасниками суспільних і правових відносин, а й одним з об'єктів державного регулювання [13, с. 9].

Щодо друкованих ЗМІ, то суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути редактор (головний редактор) друкованого ЗМІ, редакція, засновники, видавці, розповсюджувачі та журналіст. Відповідальність передбачена до ст. 41 Закону про пресу за порушення законодавства про друковані ЗМІ. Зокрема, порушеннями законодавства України про друковані ЗМІ у тому числі є: 1) порушення положень статті 3 цього Закону, відповідальність за це передбачена статтею 18 Закону про пресу, згідно з якою випуск друкованого ЗМІ може бути припинено за рішенням суду; 2) виготовлення, випуск або розповсюдження друкованого ЗМІ без його реєстрації або після припинення його діяльності, ухилення від перереєстрації чи від повідомлення реєструючому органу про зміну виду видання, юридичної адреси засновника (співзасновників), місцезнаходження редакції. Відповідальність за це передбачена статтею 186-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), згідно з якою винні особи притягуються до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу; 3) одержання свідоцтва про державну реєстрацію шляхом обману; 4) порушення порядку вміщення даних, надсилання контрольних примірників; 5) порушення права вимоги щодо публікації спростування та порядку його публікації, передбачених статтею 37 цього Закону [14].

Щодо аудіовізуальних ЗМІ, то адміністративну відповідальність за порушення законодавства про телебачення і радіомовлення несуть телерадіоорганізації, провайдери програмної послуги, їх керівники та працівники, інші суб'єкти господарської діяльності, посадові особи органів державної влади та органів місцевого самовря-

дування через суд або шляхом накладення санкцій Національною радою з питань телебачення і радіомовлення. Слід погодитись з пропозицією О.А. Вознесенської, яка з метою врегулювання порядку застосування санкцій до аудіовізуальних ЗМІ обґрунтовує доцільність закріплення в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» нової системи санкцій у вигляді такої ієрархії: оголошення попередження, стягнення штрафу, призупинення дії ліцензії на мовлення, подання до суду справи про анулювання ліцензії на мовлення [15, с. 11].

Варто зауважити, що під час аналізу правопорушень у галузі аудіовізуальних ЗМІ, що передбачені КУпАП [16], виникають певні складнощі, оскільки зазначений нормативно-правовий акт не має окремої глави, присвяченої саме таким проступкам, а правопорушення, які можна було б включити до цієї глави, розташовані в різних главах Особливої частини КУпАП. На відміну від українського, Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення від 20 грудня 2001 року, містить гл. 13 «Адміністративні правопорушення у галузі зв'язку та інформації» [17].

За підрахунками вчених, у КУпАП існує понад 20 статей, що мають безпосередній стосунок до інформаційної сфери, а правопорушень значно більше, ніж статей [18].

Кримінальну відповідальність посадових осіб ЗМІ встановлено за скоєння певних злочинів. У юридичній літературі кримінальну відповідальність розглядають як один із видів юридичної відповідальності, що полягає у правовому обов'язку особи, яка вчинила злочин, зазнавати державного осуду у вигляді позбавлень й обмежень особистого, майнового або іншого характеру (покарання), котрі покладаються на винного спеціально уповноваженими органами держави. Таким чином, підставою притягнення до кримінальної відповідальності є вчинення керівником чи творчим працівником аудіовізуального чи друкованого ЗМІ суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України і реалізується винятково в судовому порядку.

Так, власник аудіовізуального ЗМІ, його керівники та/або творчі працівники, редактор (головний редактор) друкованого ЗМІ можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за злочини: проти виборчих, трудових й інших особистих прав і свобод людини та громадянина; проти громадської безпеки; проти громадського порядку та моральності; у сфері охорони державної таємниці; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

До першої категорії належать злочини, які за своїми кваліфікаційними ознаками тягнуть кримінальну відповідальність, передбачену ст. 161, 168, 171, 176, 182 КК України. На нашу думку, найбільшої уваги заслуговує ст. 171, що безпосередньо стосується ЗМІ. Також, з метою посилення кримінально-правової охорони приватного життя законодавець при прийнятті КК України 2001 року включив до нього статтю 182 «Порушення недоторканності приватного життя». Однак, у судовій практиці ця стаття не застосовується.

Слід зауважити, що в українському законодавстві значний період часу існувала кримінальна відповідальність за «наклеп» та «образу». Цікаво, що у Кримінальних кодексах РСФРР, УСРР 1922 р. і КК УСРР 1927 року серед злочинів проти честі та гідності виділялися тільки ці два склади злочину [19, с. 42].

Європейський досвід доводить, що найбільш ефективним захистом честі та гідності є цивільно-правовий

захист. Саме цим шляхом пішов вітчизняний законодавець, декриміналізувавши в 2001 році відповідальність за наклеп і образи. Згодом повернути кримінальну відповідальність за наклеп пропонували народні депутати Л. Черновецький (2004 рік), В. Анішук (2005 рік), В. Кисельов (2006, 2010 роки), А. Яценко (2008 рік) В. Журавський (2012 рік). Однак жоден із цих законопроектів не був підтриманий як закон. Ми, підтримуємо думку про те, що єдиним демократичним шляхом для України буде повна відмова від ідей криміналізації наклепу, як таких, що створюють пряму загрозу для свободи слова, а в разі їх реалізації призведуть ні до чого іншого, як згорання демократичних прав і свобод та порушення міжнародних зобов'язань.

Окремо слід наголосити на юридичній відповідальності Інтернет-ЗМІ за розповсюдження масової інформації у мережі «Інтернет», якщо при цьому порушуються норми чинного законодавства, що захищають честь та гідність особи, моральні засади суспільства тощо. Законодавче регулювання, визначення ступеня відповідальності Інтернет-ЗМІ досі не знайшли свого відображення у застарілій нормативній базі періоду 90-х років. В юридичній літературі з цього приводу панує точка зору, що сьогодні у країні активно функціонують Інтернет-ЗМІ, але юридичної основи для їх правомірної діяльності немає.

Ми вважаємо, що хоча Інтернет-ЗМІ в законах України не визнаються як ЗМІ, фактично вони є і повинні вважатися ЗМІ. Такий висновок було зроблено на підставі слідчого. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року українські суди повинні застосовувати при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського Суду як джерело права [20].

Відповідно до статті 42 Закону про пресу: «Редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо: ... 4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим ЗМІ з посиланням на нього ...» [14]. У статті 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» також вказується, що «телерадіоорганізація та її працівники не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, у разі: ... г) якщо вона є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим засобом масової інформації або інформаційним агентством, з посиланням на нього; ...» [21]. Проте відповідно до позиції національних судів такий імунітет журналістів не поширюється на відтворення матеріалу з Інтернет-ЗМІ, які не зареєстровані згідно із Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та не отримали ліцензії на мовлення.

На сьогоднішній день правила розміщення (розповсюдження) інформації в мережі Інтернет не врегульовані жодним нормативно-правовим актом України, а Інтернет-ЗМІ не реєструються в Україні в якості ЗМІ у зв'язку з відсутністю нормативного порядку такої реєстрації. Таким чином, представляється вкрай сумнівним притягнення до відповідальності в судовому порядку осіб, причетних до такого розміщення. З цієї ж причини відсутні належні підстави для вимог про відшкодування

шкоди, заподіяної розповсюдженням інформації у мережі Інтернет. Саме таку позицію зайняв Європейський суд з прав людини в Рішенні від 05.08.2011 у справі «Редакція газети «Правое дело» і Штекель Л.І. проти України». Європейський суд чітко вказав, що в умовах відсутності законодавства про порядок поширення інформації в мережі Інтернет сама спроба української держави притягнути журналіста або Інтернет-ЗМІ до відповідальності за передрук матеріалу, раніше опублікованого в Інтернеті, порушує ключове право людини – свободу висловлювати свою думку [22].

Тому, на нашу думку, свобода слова в інтернет-просторі України захищені практикою Європейського суду з прав людини, які є джерелами права в Україні. Отже, стає зрозумілим, що відповідно до такої правової позиції Європейського Суду яка є джерелом права в Україні, Інтернет-ЗМІ слід прирівнювати до ЗМІ. Також, аби в подальшому не виникало аналогічних спорів, необхідно привести законодавство та судову практику у відповідність з «європейськими стандартами свободи вираження поглядів».

Висновки цього дослідження полягають в наступному:

- юридична відповідальність в сфері діяльності ЗМІ має низку особливостей, адже наступає за здійснення особливої групи правопорушень, що вчиняються в інформаційній сфері. Багато науковців називають їх інформаційними правопорушеннями;

- до ЗМІ, винних у порушенні чинного законодавства, можуть бути застосовані заходи конституційно-правової, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, механізм застосування яких щодо ЗМІ є недостатньо врегульованим, а норми, що передбачають застосування тих чи інших санкцій, не систематизовані, що, у свою чергу, призводить до зловживань з боку відповідних державних органів. Отже, до нового Кодексу законів про інформацію (необхідність прийняття якого вже довгий час обговорюється) варто внести положення, яке б систематизовано регламентувало відповідальність різних видів ЗМІ комплексно;

- матеріальну відповідальність за недостовірну інформацію мав би нести автор або джерело інформації, а не автор та редакція;

- очевидно є необхідність, глибше роз'яснити судам принципи розрізнення оцінних суджень та фактичних повідомлень. В цьому могли б допомогти рішення Європейського суду з прав людини, але на них українські суди в своїх рішеннях практично не посилаються, хіба на саму статтю 10 Конвенції;

- мають бути конкретизовані положення статті 258 ЦК України щодо встановлення однакового строку позовної давності щодо позовів проти ЗМІ по вимогах про спростування інформації та відшкодування моральної шкоди, а також щодо позовів до Інтернет-ЗМІ по аналогічним вимогам;

- з метою недопущення різноманітних зловживань, як з боку приватних осіб, так і з боку ЗМІ, необхідно законодавчо узгодити міру свободи діяльності ЗМІ та здійснення і захист права на приватність. Для усунення суперечностей між КК України та ЦК України, є доцільним замінити поняття «особисте життя» на «приватне життя» у ст. 301 ЦК України, адже дані поняття не є синонімічними. Також, необхідно провести значний масив законодавчої роботи, яка має втілитися в прийнятті закону про захист приватності або в суттєвому вдосконаленні чинного законодавства;

- підстави звільнення ЗМІ від відповідальності мають бути більш уніфікованими. За зразком Закону України «Про телебачення і радіомовлення» доцільно сформулювати підстави звільнення від відповідальності за поширення інформації, яка не відповідає дійсності, для інших видів ЗМІ, в тому числі й для Інтернет-ЗМІ;

- за зразком Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення, було б доцільно об'єднати ряд статей КУпАП в окремому розділі (гла-

ві), а саме «Адміністративні правопорушення в інформаційній сфері», що дозволило б систематизувати і логічно структурувати КУпАП та полегшити процес притягнення винної особи (правопорушника) до відповідальності за тією статтею, яка повніше відповідає характеру скоєного проступку;

- хоча Інтернет-ЗМІ в законах України не визнаються як ЗМІ, вони є і повинні вважатися ЗМІ на підставі існуючої правової позиції Європейського Суду з даного питання яка є джерелом права в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін., внесеними згідно із Законом України від 1 лютого 2011 № 2952-VI (2952-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2011. – № 10. – Ст. 68.
2. Письменицкий А. А. Взаимодействие государства и средств массовой информации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. А. Письменицкий ; Университет внутренних дел. – Х., 1997. – 200 с.
3. Полушкин А. В. Признаки информационных правонарушений / А. В. Полушкин // Конфликты в информационной сфере : мат. теорет. семинара сектора информационного права. ИГЛ РАН (2008) / отв. ред. И. Л. Бачило. – М. : [б. и.], 2009. – С. 53–56.
4. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. [Електронний ресурс] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/law/zaichuk_tdp/part3/2303.htm.
5. Вознесенська О. А. Правові засади державного регулювання в галузі аудіовізуальних засобів масової інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. А. Вознесенська ; Київський національний торговельно-економічний Університет. – К., 2012. – 215 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. [Електронний ресурс] / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с. – Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-1715.html>.
7. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. В. Л. Федоренка. – 4-вид., перероб. і доопр. – К. : Видавництво Ліра-К, 2012. – 576 с.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
9. Судова практика у справах за позовами до ЗМІ: Матеріали науково-практичної конференції. В 2 т. – Т.1. – К. : Міжнародний фонд «Відродження». Інформаційний прес-центр IREX ПроМедіа. – 1999. – 355 с.
10. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 лютого 2009 р. № 1 // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 3. – Ст. 7.
11. Головенко Р. Верховний Суд оновлює практику розгляду інформаційних спорів. Частина 2 [Електронний ресурс] / Р. Головенко // Офіційний сайт Інституту масової інформації. – Режим доступу : <http://www.imi.org.ua/consult/26347-verhovniy-sud-onovlyue-praktiku-rozglyadu-informatsiynih-sporiv-chastina-2.html>
12. Головенко Р. Особливості цивільно-правової відповідальності засобів масової інформації за поширення недостовірної інформації [Електронний ресурс] / Р. Головенко // Офіційний сайт журналу «Телекритика». – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/analiz/2007-04-20/8752>.
13. Паліюк В. П. Право на відповідь, як спосіб самозахисту честі, гідності та ділової репутації. В кн. : «Розвиток науки на сучасному стані» – Частина I (Юридичні науки): Міжнародна заочна конференція, м. Київ, 22 грудня 2012 р. Центр наукових публікацій. – 112 с.
14. Зима О. Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. Т. Зима ; Національна юрид. акад. України. – Х., 2001. – 19 с.
15. Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. (із змін. та доп.) № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
16. Вознесенська О. А. Правові засади державного регулювання в галузі аудіовізуальних засобів масової інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. А. Вознесенська ; Київський національний торговельно-економічний Університет. – К., 2012. – 20 с.
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
18. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях : Закон Российской Федерации от 30.12.2001 № 195-ФЗ [Електронний ресурс] // Информационно-правовой портал «Гарант». – Режим доступа : <http://base.garant.ru/12125267>.
19. Благодарний А. Особливості адміністративної відповідальності в інформаційній сфері [Електронний ресурс] / А. Благодарний // Офіційний сайт Нац. бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pgip/2009_11/Blagodarny.pdf.
20. Мульченко В. Проблеми охорони честі та гідності особи у кримінальному законі / В. Мульченко // Право України. – 2002. – № 10. – С. 41–44.
21. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. (із змін. та доп.) № 3205-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.
22. Свобода вираження поглядів: практика Європейського суду щодо України / [Інститут Медіа Права ; за редакцією Т. Шевченка, А. Балацької]. – К. : Фенікс, 2012. – 192 с.